

מושיטים יד לאביב הערבי: תובנות מניסיון אמריקאי

ראיון עם סטפן מקינרני
מנכ"ל הפרויקט לדמוקרטיה במזרח התיכון (POMED)

מאת אלונה וולינסקי*

ספטמבר 2013

לארגונים אמריקאים קל הרבה יותר, מטבע הדברים, ליצור קשר עם גורמים חברתיים ופוליטיים בעולם הערבי מאשר למקביליהם הישראלים. לפיכך, ארגונים ישראלים שמעוניינים בקידום דיאלוג עם האזור יכולים להפיק תועלת מהתובנות ומהניסיון שרכשו אלה בארצות הברית אשר מצויים בקשר עמוק ורציף עם אליטות חדשות במדינות האביב הערבי. ארגון POMED האמריקאי הוא אחד המובילים בתחום. מנכ"ל הארגון, סטפן מקינרני, העניק ראיון מקיף למיתוים, שעסק בהתקדמות לקראת דמוקרטיזציה בעולם הערבי, בעלייה בחשיבותם של מכוני מדיניות ומחקר במדינות ערב, בצורך ליצור רשת קשרים עם שותפים ערביים, במאפיינים של מפגשי דיאלוג בין גורמי חברה אזרחית אמריקאים וערבים, ובאפשרות להרחיב את היקף הקשרים ושיתוף הפעולה בין ישראל לעולם הערבי.

א. אודות ארגון POMED: קידום דמוקרטיה בעולם הערבי וקידום דיאלוג ערבי-אמריקאי

הפרויקט לדמוקרטיה במזרח התיכון ([POMED – Project on Middle East Democracy](#)) הוא ארגון אמריקאי עצמאי ללא כוונת רווח, שבסיסו בושינגטון די. סי. הארגון מקדם תהליכי דמוקרטיזציה במזרח התיכון ובוחן כיצד יכולה ארצות הברית לסייע לתהליכים אלה באופן המועיל ביותר. לשם קידום מטרות הארגון, POMED עושה שימוש במגוון כלים - דיאלוג, מחקר, לובי, ושותפויות עם ארגוני חברה אזרחית. הארגון פועל לחזק את התמיכה הציבורית האמריקאית בנקיטת מדיניות שמקדמת בדרכי שלום רפורמות דמוקרטיות במזרח התיכון.

נציגי POMED נפגשים דרך קבע עם חברי קונגרס, כמו גם עם נציגים של מחלקת המדינה, המועצה לביטחון לאומי ומשרד ההגנה. הארגון מקיים מפגשים פרטיים וציבוריים, בהם משתתפים מקבלי החלטות ונציגי חברה אזרחית מארצות הברית וממדינות ערב. מטרת אירועים אלו היא לעדכן את מקבלי החלטות בהתפתחויות במזרח התיכון ולקדם דיאלוג ערבי-אמריקאי. הארגון מפרסם מחקרים, ניירות עמדה, וניירות מדיניות, שמעשירים את השיח הציבורי בארצות הברית ושמסייעים לתהליכי קבלת החלטות. בנוסף, POMED מפתח שותפויות עם ארגוני חברה אזרחית ערביים הנמצאים בתחילת דרכם, על מנת לסייע להם בפיתוח יכולות להשפיע על מדיניות ציבורית ולעודד ממשל תקין.

* אלונה וולינסקי היא סטודנטית לתואר שני בתקשורת בינלאומית, מטעם קרן פולברייט, ב-American University אשר בושינגטון די. סי. קודם לכן, היא עבדה במחלקת החדשות של ערוץ הכנסת.

ב. הדמוקרטיזציה במזרח התיכון מתקדמת לאט; בתוניסיה ההצלחה היא המרשימה ביותר

התקדמות תהליך הדמוקרטיזציה בעולם הערבי היא שונה ממדינה למדינה, וצפויה להימשך עוד זמן רב. ישנם הבדלים מהותיים באופי המדינות ובנתוני הבסיס שלהן שמשפיעים על קצב התהליך ועל מידת הצלחתו:

מצרים - ההתפתחויות במצרים אינן תואמות את הציפיות הגבוהות אשר התעוררו עם סילוקו של מובארכ מהשלטון ב-2011. הנהגת המדינה מתעלמת באופן עקבי מדרישת העם המצרי להקים מוסדות ממשל אחראים, המכבדים את זכויותיהם. סילוקו של מוחמד מורסי מהשלטון בידי הצבא רק מדגיש את כישלון המעבר למשטר דמוקרטי במצרים. מבין נציגי הממשל האמריקאי יש הרואים במהלך זה התפתחות מדאיגה ותקדים מסוכן. אחרים, אשר חששו מהכיוון בו הלכה מצרים תחת משטר מורסי והאחים המוסלמים, רואים בהתערבות הצבאית התפתחות מבורכת, גם אם רק בטווח הקצר. מרבית המומחים מסכימים כי כישלון הליך הדמוקרטיזציה במצרים - הנתפסת כחשובה מבין מדינות האביב הערבי – עלול להיות בעל השלכות חמורות על האזור ועל האינטרסים הלאומיים של ארצות הברית.

תוניסיה - על אף הקשיים והקיטוב הפוליטי, תוניסיה הצליחה לממש את המעבר למשטר דמוקרטי באופן מוצלח יותר ממדינות ערב אחרות. ניתן לייחס הצלחה זו לעובדה שעוד בטרם פרץ האביב הערבי, הייתה כלכלת תוניסיה מפותחת יחסית למדינות האזור האחרות ושרמת ההשכלה בה הייתה גבוהה יותר בהשוואה אליהן.

לוב - לוב ניצבת בפני אתגרים עמם מדינות אחרות אינן נדרשות להתמודד. בין היתר, המדינה סובלת מתפוצת נשק רחבה ומוואקום פוליטי משמעותי. עם זאת, משאביה הטבעיים המרובים של לוב מקנים לה יתרון כלכלי משמעותי על פני מדינות דוגמת מצרים, תוניסיה ותימן, בהן המצב הכלכלי מהווה סכנה אמיתית ליציבות השלטונית.

תימן - שיעור העוני בתימן גבוה ממדינות האביב הערבי האחרות. אף שהמעבר למשטר דמוקרטי מתקדם בתימן באופן איטי יחסית, נראה כי מנהיגי המדינה נוקטים בצעדים מוחשיים להשגת קונצנזוס לאומי, אשר בהמשך יאפשר קיום בחירות ואימוץ חוקה. התפתחויות אלה מצמצמות את הקיטוב הפוליטי ומסייעות לתימן להתגבר על מכשולים בהם נתקלות מדינות אחרות, דוגמת מצרים. על אף האמור, האתגרים בפניהם ניצבת המדינה עודם משמעותיים.

ג. בעקבות האביב הערבי עולה חשיבותם של מכוני מדיניות ומחקר ערביים

בסוף שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 היו אלה ארגוני זכויות האדם אשר תפסו תאוצה ברחבי המזרח התיכון. כיום אלה הם מכוני המדיניות והמחקר. נראה כי גורמים רבים בעולם הערבי מגלים התלהבות ועניין בפיתוח מכוני שכאלה, המוציאים לפועל מחקרים וניתוחי מדיניות בלתי-תלויים.

העניין בהקמת מכוני שכאלה גבר עוד בטרם פרוץ המחאות ב-2011, אך הליך זה הואץ משמעותית עם פרוץ האביב הערבי ולאור התמורות הפוליטיות שבאו בעקבותיו. במדינות דוגמת תוניסיה ולוב, נוצרה לפתע הזדמנות לביצוע מחקר פוליטי ומדיני עצמאי - דבר אשר נאסר בחומרה על ידי המשטרים הקודמים.

בין התמורות הפוליטיות שחלו במדינות האביב הערבי, ניתן למנות את התפתחותן של תנועות ומפלגות פוליטיות חדשות. תנועות אלה ניצבו, לראשונה, בפני האתגרים המורכבים הכרוכים בקביעת מדיניות ובשלטון. רבות מהן מביעות עניין במידע ובהמלצות מדיניות הכלולים במחקרים חיצוניים. כתוצאה מכך, הדרישה לשירותים המסופקים על ידי מכוני מדיניות ומחקר הולכת וגוברת.

גם מפלגות אופוזיציה פונות למכונים אלה על מנת שיייעו להן בגישות חלופות למדיניות המונהגת על ידי הממשלות במדינות השונות.

כיום, רבים ממכוני המדיניות והמחקר הערביים נמצאים בשלבי התפתחות ראשוניים וקיימים סיכויים טובים כי ככל שיחלוף הזמן, תחום זה ימשיך להתייבץ ולהתמסד. מכונים אחדים צפויים להיעלם מן המפה, בעוד אחרים ירחיבו וישפרו את היקף פעילותם או יתמזגו עם אחרים.

שיבתם של גולים רבים מארצות המערב למדינות דוגמת לוב, סייעה גם היא לצמיחתם של המכונים הערביים. בין השבים נמנו מומחים רבים אשר צברו ניסיון והיכרות עם עבודת מכוני מדיניות ומחקר במדינות המערב.

ד. שיתופי פעולה אפקטיביים מצריכים רשת קשרים איתנה ברחבי העולם הערבי

חברי POMED עורכים ביקורים תכופים במדינות ערב ולוקחים חלק פעיל במגוון רחב של כנסים אזוריים, הנערכים במדינות דוגמת ירדן, לבנון, תוניסיה, מצרים, לוב ותימן. כתוצאה מכך, הצליח POMED לבסס רשת איתנה של קשרים ברחבי האזור. רשת זו מסייעת לארגון לעקוב מקרוב אחר תמורות פוליטיות באזור ואחר התפתחות המגזר השלישי במדינות ערב. כך עולה משמעותית יכולתו של הארגון לאתר שותפים עתידיים פוטנציאליים ובעלי-השפעה.

POMED פונה לעשרות רבות של ארגוני חברה אזרחית בעולם הערבי במטרה לבחון אפשרויות לשיתוף פעולה. מבין ארגונים אלה, בוחר הארגון להמשיך לקיים דיאלוג עם אותם גופים אשר מסתמנים כמתאימים ביותר וכבעלי הסיכויים הגבוהים ביותר להניב שיתופי פעולה אפקטיביים. ברוב המקרים, POMED מקדיש מספר חודשים לפיתוח תכניות העבודה עם השותפים במדינות ערב.

בהמשך, נקשרים הצדדים בהסכמים שנתיים במטרה לקדם פרויקטים ספציפיים. הפרויקטים הללו מתמקדים בבניית יכולתם של ארגוני חברה אזרחית בעולם הערבי ובהענקת כלים אשר יאפשרו להם לבצע מחקרים וניתוחי-מדיניות, לגבש נמלצות עבור מקבלי ההחלטות, ולקדם המלצות אלה באמצעות עבודת לובי.

השותפים של POMED בעולם הערבי הם מגוונים, וכוללים ארגוני חברה אזרחית, עמיתים במכוני מחקר, נציגי תנועות פוליטיות (לרוב מקרב מפלגות אופוזיציה), חוקרים, וחברי עמותות וארגוני זכויות אדם. רבים משותפים אלה נמצאים בעיצומו של הליך מעבר. חלקם היו אנשי חברה האזרחית בעבר אשר עושים דרכם כיום אל תוך מסגרות מפלגתיות. אחרים הם פעילים פוליטיים שאינם מזהים באופן רשמי עם ארגונים ממוסדים, אך פועלים לחיזוק הליכים דמוקרטיים באמצעים בלתי-פורמאליים.

ה. הדיאלוג האמריקאי-ערבי מתמקד כיום באיומים פנימיים על הליכי דמוקרטיזציה

בתקופה שקדמה לאביב הערבי התמקדו פגישות משותפות בין נציגי חברה אזרחית ערביים ואמריקאים בעיקר בנושאים אזוריים ובינלאומיים. כיום חלה תזוזה לכיוון נושאי פנים. אף שמדיניות-החוץ האזורית האמריקאית ממשיכה לעורר תשומת לב מהצד הערבי, מידת העניין בסוגיה זו ובנושאים אזוריים אחרים פחותה משמעותית מאשר בעבר.

טרם פרץ האביב הערבי, עיקר המאמץ התמקד בניסיון להפעיל לחצים על ממשלות האזור במטרה לקדם חברה דמוקרטית וחופשית יותר. כיום, שלב זה נמצא כבר מאחורינו ועיקר המאמצים מוקדשים לבניית מוסדות.

מרבית השותפים של POMED ממשיכים להביע התלהבות מתהליכי השינוי שהביא האביב הערבי ומהאפשרויות החדשות אשר נוצרות בעקבות המהפכות באזור. יחד עם זאת, כיום, עיקר עניינם מופנה לקשיים הכרוכים בפיתוחה של חברה דמוקרטית ופתוחה יותר ובתוצאות הסופיות של הליך מורכב זה. המבט שלהם כלפי התהליך הוא מפוכח.

ו. אירועים בינלאומיים הם המסגרת המתאימה ביותר לקידום דיאלוג ישראל-ערבי

מאז פרוץ האביב הערבי ישנה ירידה מסוימת בתשומת הלב המופנית לסוגיות הנוגעות לישראל ולפלסטינאים במדינות כמו מצרים, תוניסיה ולוב, אשר אזרחיהם טרודים בקשיים הפוליטיים הפנימיים השוררים בארצותיהם. אור הזרקורים מוסט בחזרה לכיוונה של ישראל עם התרחשותם של אירועים ספציפיים או בעקבות הסלמה במקרי אלימות בהם ישראל מעורבת.

בעבר, תחת המשטרים העריצים והאגרסיביים, סוגיות אזרחיות ובראשן ישראל תפסו מקום מרכזי הרבה יותר בסדר היום של העולם הערבי. כיום, שוררת במדינות ערב תחושה שהרודנים המושחתים שהחזיקו בשלטון בעבר העדיפו לגבש את מדיניותם כלפי ישראל והמערב מבלי להתחשב בדעת הקהל וברגישויות הציבוריות המקומיות. יתר על כן, רבים ממנהיגי העבר הערביים מואשמים כיום על-ידי בני עמם בהזנחת הנושא הפלסטיני.

אף שהציבור במדינות האביב הערבי עסוק כיום פחות בישראל ובפלסטינים, ברחבי העולם הערבי גוברת התחושה שהגיע תורם של הפלסטינים להשיג עצמאות מישראל, כפי שהמצרים, התוניסאים, הלובים והתימנים השתחררו מחבלי המשטרים העריצים אשר שלטו עליהם בעבר.

ישראל צפויה להמשיך ולהתקשות לנהל דיאלוג עם קבוצות בתוך העולם הערבי, גם בעקבות האביב הערבי. על אף החירויות החדשות, קיום מגעים בי-לטרליים ישירים עם ישראל נתפס כמקצה אפילו בקרב אגפים מתונים בחברה הערבית. עם זאת, במציאות החדשה, יכול להיות קל יותר לייצר ערוצי דיאלוג דרך הרשתות החברתיות ודרך ועידות וכנסים בינלאומיים - בהם יש כיום השתתפות הולכת וגוברת של נציגים מהעולם הערבי.

נראה שפעילים ומנהיגי עמותות ערביים יהיו נכונים יותר לנהל דיאלוג עם ישראלים באווירה ניטרלית. במציאות שלאחר פרוץ האביב הערבי, מתאפשר לנציגים ערביים רבים יותר לקחת חלק באירועים בינלאומיים המתקיימים באירופה ובארצות הברית. אי לכך, מגוון האפשרויות הנפתחות בפני ישראלים לבוא עמם במגע, גדול מאי פעם.